

PAVEL NEPUSTIL

Bez léčby to jde

Proces přestávání
s pervitinem
bez odborné pomoci

muni
PRESS

edice EDIS

EDIS
Ediční řada disertačních prací
Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity

Svazek 12

muni
PRESS

BEZ LÉČBY TO JDE

Proces přestávání s pervitinem bez odborné pomoci

PAVEL NEPUŠTIL

Masarykova univerzita
Fakulta sociálních studií
Brno 2014

Publikace byla vydána s finanční podporou Fakulty sociálních studií MU jako součást edice EDIS. Cílem edice je podpora publikačních aktivit badatelů, kteří získali titul Ph.D.

Vědecká redakce MU

prof. PhDr. Ladislav Rabušic, CSc.
Mgr. Iva Zlatušková
Ing. Radmila Droběnová, Ph.D.
Mgr. Michaela Hanousková
doc. PhDr. Jana Chamonikolasová, Ph.D.
doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.
Mgr. et Mgr. Oldřich Krpec, Ph.D.
prof. PhDr. Petr Macek, CSc.
PhDr. Alena Mizerová
doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.
doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.
Mgr. David Povolný
Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.
prof. RNDr. David Trunec, CSc.
prof. MUDr. Anna Vašků, CSc.
prof. PhDr. Marie Vítková, CSc.
doc. Mgr. Martin Zvonař, Ph.D.

Recenzent: prof. PhDr. Michal Miovský, Ph.D.

Fotografie na obálce: Anthony Peyper

© 2014 Pavel Nepustil

ISBN 978-80-210-7658-7 (online : pdf)

ISBN 978-80-210-6754-7 (brožovaná vazba)

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.M210-6754-2014

PODĚKOVÁNÍ

V první řadě bych chtěl poděkovat lidem, jejichž příběhy zde sdílím, za odvalu a ochotu podělit se o svoji zkušenost. Důležitými odbornými hlasy byli v různých fázích mého tvůrčího procesu Michal Miovský, Ivo Čermák, Saliha Bava a Celiane Camargo-Borges, do celého textu se ale také otiskli další lidé z různých míst, kde jsem působil či působím, ať už to bylo Poradenské centrum Pasáž SPR, Fakulta sociálních studií MU, skupina Narativ, Taos Institute anebo Houston Galveston Institute (kam bych nemohl odjet bez podpory Fulbrightovy komise).

Knihu věnuji mým nejmilejším: Bo, Do a Ko.

OBSAH

Poděkování	5
1. ÚVOD	9
2. UKONČENÍ DLOUHODOBÉHO UŽÍVÁNÍ DROG BEZ ODBORNÉ POMOCI	13
Evidence, výzkum	14
Vysvětlení procesu přirozeného zotavení	19
Budoucnost výzkumu přirozeného zotavování	23
3. VZTAHOVÁ PERSPEKTIVA	25
Vztahové bytí a společné jednání	25
Užívání drog ve vztahové perspektivě	29
4. PŘÍBĚHY LIDÍ, KTEŘÍ SE ZOTAVILI BEZ LÉČBY	33
Způsob oslovování respondentů	34
Postup realizace rozhovorů s respondenty	35
Způsob analýzy	36
Libor	38
Marcel	45
Alice	51
Tomáš	58
Miloš	66
Lenka	72
Magda	78

5. PROCES PŘESTÁVÁNÍ S PERVITINEM BEZ LÉČBY: SHRNU TÍ	89
Narušení vztahového plynutí	90
Spolu-vytváření přechodových trajektorií	92
Vznikání a rozvíjení nového pocitu sounáležitosti	97
6. INSPIRACE PRO PRA XI	101
7. DISKUSE	107
8. ZÁVĚR	111
9. SEZNAM LITERATURY	113
SUMMARY	119

1. ÚVOD

„Člověk, který se dlouho oddával opiu nebo hašiši a který, ač oslaben svým otrockým návykem, přece našel potřebnou sílu, aby se ho zbavil, mi připadá jako uprchlý vězeň. Budí ve mně větší obdiv než člověk opatrný, který nikdy neklesl, protože se vždy pečlivě vyhýbal pokušení.“

(Charles Baudelaire)

Lidé, kteří dlouhodobě užívají pervitin¹, bývají poměrně nápadní. Jejich okolí si většinou dříve nebo později všimne některých nezvyklých projevů. Rychlé hubnutí, jiný režim spánku i stravování, zvláštní chování, specifický zápach – to všechno může způsobit, že se obraz člověka v očích druhých začne přetvářet do obrazu uživatele nebezpečné a nelegální drogy – feťáka a narkomana. Směsice strachu, opovržení a znechucení vede potom k tendenci zajistit, aby takový člověk zmizel z dohledu, aby neměl přístup do našeho soukromí, zkrátka aby v nás takové pocity nevyvolával.²

Oproti tomu lidé, kteří přestanou brát pervitin, nebývají nápadní téměř vůbec. Jejich tělesná váha se ustálí, spánkový i stravovací režim se přiblíží normě, chováním se přizpůsobí okolí, zápach zmizí. Se svojí minulostí „feťáka“ se příliš nechlubí, řada lidí změní nejen svůj vzhled a styl oblékání, ale také místo bydliště. Je docela dobře možné, že před spoustou našich dnes oblíbených sousedů bychom se ještě před pár lety schovávali a volali na ně policii. Někteří z těchto lidí jsou teoreticky identifikovatelní s využitím databází léčeben, terapeutických komunit, psychiatrických ambulancí nebo jiných zařízení, kterými

¹ Pervitin (oficiálním názvoslovím metamfetamin) je látka z rodiny psycho-stimulancií, která vede dlouhodobě české žebříčky problémového užívání drog – odhaduje se celkově 30 900 uživatelů této látky, z nichž většina ji užívá injekčně (Mravčík et al., 2012). Je na našem území rozšířenější než heroin a kokain, což není v jiných zemích příliš obvyklé. V anglicky mluvícím světě je tato látka známá pod slangovým výrazem *meth* nebo *crystal meth*, někdy také *ice* nebo *snow*. V následujícím textu budu však užívat v ČR ustálený termín pervitin.

² V této souvislosti stojí za zmínku, že osoby závislé na drogách se umístily na prvním místě v sociologickém výzkumu pořádaném Akademií věd, jehož otázka zněla: „Koho byste nechtěli za souseda?“ (CVVV, 2012).

prošli. Avšak jiní, kteří v těchto institucích nebyli, nemusí být identifikovatelní vůbec. Jsou téměř neviditelní – a také mají často zájem na tom, aby jim tato neviditelnost zůstala. Jsou dokonce neviditelní tak, že se zdá, jako by neexistovali. Široká veřejnost může potom zůstat přesvědčena o tom, že „feták fetákem zůstane“ anebo že „bez léčby s drogami přestat nejde“.

Příběhy lidí, kteří přestali užívat pervitin bez léčby nebo jiné odborné pomoci, mě začaly zajímat z několika důvodů. Za prvé: během svého života jsem se s nimi potkával v kruzích svých přátel a známých a cítil jsem k nim vždy obdiv – podobný jako Charles Baudelaire k lidem, kteří přestali s užíváním opia nebo hašiše (viz úvodní citát této kapitoly). Jejich schopnost vypořádat se vlastními silami s látkou, o které se někdy hovoří jako o nejnebezpečnější droze na světě (NGHT, 2006), ve mně vzbuzovala zvědavost a touhu dozvědět se víc o tom, jak to dokázali.

Za druhé: jako sociálního pracovníka a psychologa, který pomáhá lidem s řešením obtížných situací způsobených užíváním nelegálních drog, mě zajímalo, jak se s podobnými problémy vypořádávají lidé, kteří za mnou (ani za jinými odborníky) nechodí. Říkal jsem si, že by bylo možné se od takových lidí hodně naučit a využít jejich zkušeností ke zlepšení služeb, které poskytují. Těšil jsem se na jejich „úspěšné příběhy“, od kterých jsem si sliboval, že přinesou optimismus do práce mojí, mých kolegů a do životů našich klientů.

A za třetí: jako začínajícího výzkumníka mě dráždilo, že si tolik lidí myslí, že „bez léčby to nejde“, přestože je stále větší výzkumná evidence (nemluvě o každodenní zkušenosti) prokazující, že bez léčby přestane užívat drogy více lidí než s využitím odborné pomoci. Když jsem o této evidenci mluvil, setkával jsem se často s údivem i u odborníků. Po zjištění, že v českých podmínkách nebyl dosud žádný výzkum zaměřený na přestávání s drogami bez odborné pomoci proveden, jsem se rozhodl tuto mezeru vyplnit.

Tato práce je tedy pozvánkou k podrobnému prozkoumávání procesu přestávání s pervitinem bez odborné/institucionální pomoci. Nejprve se věnuji tomuto tématu v širší perspektivě legálních i nelegálních drog. Představuji výzkumy, které prokazují samotnou existenci fenoménu *přirozeného zotavení*³ a dále také některé konceptuální

³Termínem *přirozené zotavení* překládám anglické spojení *natural recovery*, které

nástroje, které byly využity k vysvětlení tohoto procesu změny. Mezi nimi má důležité místo koncept identity, který byl v různých podobách ve zmiňovaných studiích často aplikován.

Dále se věnuji vztahové perspektivě, se kterou jsem přistupoval ke svému výzkumu a kterou zde nabízím jako možnost, jak překročit či rozšířit koncept identity. Ačkoliv vztahové porozumění světu není nic zcela nového a v různých kulturách i historických obdobích můžeme najít řadu příkladů vztahového porozumění nejrůznějším fenoménům, individualismus západního moderního světa odsunul tyto formy porozumění do pozadí, a tak až v poslední době začíná v akademické sociální psychologii opět sílit proud myšlenek, který dává vztahům a vztahovosti prioritu před individuálností a subjektivismem.

Hlavní část knihy potom tvoří příběhy lidí, kteří přestali užívat pervitin bez odborné pomoci a se kterými jsem vedl hloubkové rozhovory. Snažil jsem se dát jejich autentickým výpovědím co největší prostor, protože právě v nich vidím největší význam této práce. Abych je redukoval co nejméně, zvolil jsem dva způsoby analýzy, z nichž jeden směřuje více k akademikům, druhý více k praktikům. Diskuse a závěr potom dávají do souvislosti zjištění mého výzkumu s jinými pracemi na podobné téma.

Moje kniha je pozvánkou k odložení předsudků a předpokladů o pervitinu a k nahlédnutí procesu přestávání s jeho užíváním jinak než prostřednictvím konceptu závislosti jako nemoci. V žádném případě však nejde o bagatelizaci problémů nebo o snižování závažnosti důsledků užívání drog. Lidé, jejichž příběhy zde budou představeny, potvrzují, že přestat s užíváním pervitinu bez léčby jde. Jedním dechem však dodávají, že to není nikterak jednoduchý proces a že trvá mnohem déle než jakýkoliv existující léčebný program. Má-li být totiž úspěšný, musí zahrnovat nejen změnu na úrovni přijímání látky do těla, ale na úrovni celého života člověka v nejšířším slova smyslu. A k tomu jsou nutně zapotřebí druzí, kteří nové životní směřování

je široce používané v pracích o ukončení užívání drog bez odborné pomoci. Dal jsem termínu zotavení přednost před slovem úzdava, protože velká část studií, které budu citovat, vychází ze sociologického nebo sociálně psychologického chápání, které tolik nepracuje s dichotomií zdraví/nemoc. Také se přikláním k takovému pojetí zotavení, kde nejde o úplné vymizení zdravotních symptomů, ale kdy daný jedinec žije „relativně spokojený a naplněný život v prostředí podle své volby“ (Hejzlar, Halír, Fiala, 2010).